

УДК 338.43:631.11

**РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ****Н. Зеліско, к. е. н., доцент**

ORCID ID: 0000-0002-2467-5585

С. Колач, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0001-8650-4696

О. Васирина, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0003-2124-3792

Львівський національний університет природокористування

© Н. Зеліско, С. Колач, О. Васирина, 2025

[https:// 10.31734/agrarecon2025.01-02.090](https://10.31734/agrarecon2025.01-02.090)**Зеліско Н., Колач С., Васирина О. Роль економічного потенціалу в забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах сучасних викликів**

У статті досліджено роль економічного потенціалу в забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах сучасних викликів. Визначено сутність економічного потенціалу та його основні складові: виробничий, фінансовий, трудовий, інноваційний та управлінський потенціали. Проаналізовано вплив глобалізаційних процесів, економічної нестабільності, воєнних дій, кліматичних змін та дефіциту трудових ресурсів на функціонування аграрного сектору. Встановлено, що ефективне використання економічного потенціалу є ключовим фактором підвищення продуктивності, зниження собівартості виробництва та зміцнення позицій підприємств на внутрішньому й міжнародному ринках. Обґрунтовано, що аграрний сектор відіграє ключову роль у розвитку національної економіки, забезпечуючи продовольчу безпеку та створюючи значну частку ВВП країни. В умовах сучасних економічних викликів, спричинених глобалізацією, зміною клімату та війною, питання ефективного використання економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств набуває особливої актуальності. Висока конкурентоспроможність таких підприємств можлива лише за умови раціонального використання їхніх ресурсів та впровадження інноваційних технологій.

Перш ніж формувати політику посилення стійкості та зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств аграрної сфери, слід ідентифікувати та чітко усвідомити безпосередньо проблеми й перешкоди, які активізувалися в умовах повномасштабної війни та, власне, обумовили послаблення стійкості і погіршення їхніх конкурентних позицій.

Запропоновано основні напрямки підвищення ефективності використання економічного потенціалу: модернізація виробничих процесів, оптимізація фінансових ресурсів, розвиток людського капіталу, диверсифікація виробництва та ринків збуту, активне використання державно-приватного партнерства. Доведено, що адаптація підприємств до сучасних викликів через впровадження інноваційних технологій та ефективне стратегічне планування сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності та забезпеченню сталого розвитку аграрного сектору України.

Ключові слова: економічний потенціал, конкурентоспроможність, сільськогосподарські підприємства, ефективність, виклики, управління, стійкий розвиток.

Zelisko N., Kolach S., Vasylyna O. The role of economic potential in ensuring the competitiveness of agricultural enterprises under modern challenges

This article explores the role of economic potential in enhancing the competitiveness of agricultural enterprises in the face of contemporary challenges. It defines the essence of economic potential and its main components, which include production, financial, labor, innovation, and management potentials. The analysis addresses the impact of globalization, economic instability, military conflicts, climate change, and labor shortages on the agricultural sector's performance. It is established that effective use of economic potential is crucial for increasing productivity, lowering production costs, and strengthening the market positions of enterprises both domestically and internationally. The agricultural sector significantly contributes to the

national economy, ensuring food security and representing a substantial portion of the country's GDP. Given the modern economic challenges posed by globalization, climate change, and war, the efficient utilization of agricultural enterprises' economic potential has become increasingly important. High competitiveness in this sector can be achieved only through the rational use of resources and the adoption of innovative technologies. Before formulating policies to enhance resilience and strengthen the competitiveness of domestic agricultural enterprises, it is essential to identify and understand the specific problems and obstacles that have intensified due to ongoing war, leading to diminished resilience and negative impacts on competitive positions. The article proposes several key directions for improving the efficiency of economic potential utilization: modernizing production processes, optimizing financial resources, developing human capital, diversifying production and sales markets, and actively engaging in public-private partnerships. It is demonstrated that adapting enterprises to current challenges through the integration of innovative technologies and effective strategic planning will enhance their competitiveness and ensure the sustainable development of Ukraine's agricultural sector.

Keywords: economic potential, competitiveness, agricultural enterprises, efficiency, challenges, management, sustainable development.

Постановка проблеми. Аграрний сектор відіграє ключову роль у розвитку національної економіки, забезпечуючи продовольчу безпеку та створюючи значну частку ВВП країни. В умовах сучасних економічних викликів, спричинених глобалізацією, зміною клімату та війною, питання ефективного використання економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств набуває особливої актуальності. Підвищення конкурентоспроможності підприємств можливе лише за умови раціонального використання їхніх ресурсів та впровадження інноваційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем визначення ефективності діяльності аграрних підприємств та використанню їхнього економічного потенціалу приділяють увагу багато вітчизняних вчених. Актуальність їхніх досліджень зумовлена динамічними зрушеннями у структурі економічного потенціалу цих підприємств, використанням новітніх технологій у його відтворенні, зміні пріоритетів господарювання й управління в умовах сучасних викликів.

Складність дослідження змісту і структури економічного потенціалу аграрних підприємств зумовлена його різноплановістю та масштабністю (Логоша, Мазур, 2020). Багатомірність, непорівнянність, специфічність окремих компонентів, взаємопереплетіння їх економічного змісту і функціональної спрямованості, численність кількісних і якісних показників, які характеризують економічний потенціал, безліч можливих варіантів поєднання різних елементів ускладнюють зведення їх до єдиного інтегрального показника та визначення загального розміру економічного потенціалу.

Окремі автори обґрунтовують, що суттєво покращити фінансово-інвестиційний стан сільськогосподарських товаровиробників як основного чинника відтворювальних процесів ресурсокористування може державно-приватне партнерство, соціальна відповідальність агрохолдингів, державне регулювання інтервенційних реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію та надання кредитів для відтворення матеріально-технічних ресурсів підприємствам малого і середнього агробізнесу (Мармуль Л., Леваєва Л., 2020).

Дослідники вважають, що сьогодні особливість економічного потенціалу сільськогосподарського бізнесу полягає в наявності великогабаритних стаціонарних об'єктів, які неможливо перевозити і які тісно пов'язані із земельними ділянками (Томашук та Борболук, 2023). На їхню думку, це призводить до повного знищення логістичних маршрутів експорту агропродукції, агрохолдингів та фермерських господарств, зниження їхньої конкурентоспроможності.

Юр'єв В. систематизував чинники, які впливають на рівень конкурентоспроможності підприємств та їх продукції, до яких слід віднести: складність прогнозування цінової кон'юнктури на сільськогосподарську продукцію і предмети праці, що обмежує можливості розвитку сільськогосподарських підприємств; моральний та фізичний знос матеріально-технічної бази підприємств; недостатній розвиток і відсутність сталої науково обґрунтованої системи сівозмін, що негативно впливає на родючість ґрунтів; нераціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів (Юр'єв, 2022).

Основні складові економічного потенціалу проаналізував Пасічник Ю. (2022), зокрема за такими напрямками як земельний, бюджетної підтримки та зіставлення основних критеріїв України та Польщі, згідно з яким дійсно висновку щодо неефективного використання вітчизняного потенціалу, доволі незначної бюджетної підтримки та суттєвого відставання від Польщі.

Але невирішеним залишаються питання, які параметри економічного потенціалу необхідно формувати для більш ефективної діяльності аграрних підприємств та забезпечення їхньої конкурентоспроможності в умовах сучасних викликів.

Постановка завдання. Наше завдання – визначення ролі економічного потенціалу в забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та розробка рекомендацій щодо його ефективного використання в умовах сучасних викликів.

Методика дослідження та матеріали. Для дослідження ролі економічного потенціалу в забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств з метою обґрунтування ключових факторів, що впливають на його розвиток, а також для оцінки механізмів підвищення ефективності господарювання, використано сукупність кількісних та якісних методів, завдяки використанню яких фахово проаналізовано особливості адаптації підприємств до сучасних викликів через зміцнення економічного потенціалу. В основу дослідження покладено і базові положення економічної теорії, зокрема стосовно «економічного потенціалу», «конкурентоспроможності», «ефективності». У дослідженні використано абстрактно логічний метод, для теоретичних узагальнень сутності конкурентоспроможності, формулювання висновків, графічний – для наочного подання результатів дослідження. Методи аналізу та синтезу – застосовані для вивчення наукових публікацій, які висвітлюють питання щодо параметрів економічного потенціалу. Метод порівняльного аналізу для вивчення національних та міжнародних моделей використання економічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Упродовж понад тридцяти років незалежності України її сільське господарство зазнало значних змін. Спочатку воно базувалося на соціалістичних підприємствах, таких як колгоспи і радгоспи, але з часом ці структури

розпалися, і основне виробництво перемістилося до дрібних особистих господарств. Пізніше відбулося відродження підприємницької діяльності в аграрному секторі. Сільське господарство України перейшло на сучасні технології виробництва, що дозволило значно підвищити продуктивність як у рослинництві, так і в тваринництві. Це призвело до багаторазового збільшення врожаїв і продуктивності праці. Сьогодні аграрний сектор є ключовою галуззю економіки країни, яка забезпечує основну частку валютних надходжень. За багатьма показниками розвитку українське сільське господарство не поступається розвинутим європейським країнам, демонструючи високу ефективність і конкурентоспроможність на міжнародному ринку (Матросова, 2020).

Наразі, попри військові дії на території України, країна має розвинений агропродовольчий комплекс, здатний не лише повністю забезпечувати населення країни харчовими продуктами, а й активно виходити на міжнародні ринки з ключовими агропродовольчими товарами.

Пошкодження та захоплення виробничих потужностей, перебої в інфраструктурних та логістичних процесах, стрімке зростання вартості агрохімікатів і пального, а також брак робочої сили, суттєво впливають на здатність країни забезпечувати продовольче виробництво (Кравчик, Шпильова, Доброзорова, 2024). Це особливо відчутно у сфері вирощування зернових культур: під час весняної посівної кампанії 2022 року площа засіяних полів скоротилася в середньому на 21 %, а восени – на 41 % для озимих культур. Крім того, 25 % українських земель, придатних для вирощування овочів, наразі перебуває під окупацією. Виробництво продукції тваринництва також зазнало скорочення, особливо в регіонах, які перебували або продовжують перебувати під окупацією. Після різкого спаду у березні 2022 року експорт тваринницької продукції почав поступово відновлюватися до кінця року, зокрема зросли обсяги поставок курятини.

Протягом 2022 року доходи від експорту аграрної продукції становили 52 % від загальних експортних надходжень, що перевищує показник 2021 року (41 %). Така динаміка зумовлена скороченням експорту інших ключових товарів, зокрема металів, руд та машинного обладнання. В абсолют-

них цифрах дохід від сільськогосподарського експорту у 2022 році становив 21 млрд доларів США, що менше, ніж 27 млрд доларів у 2021 році. Ці дисбаланси в агропромисловому секторі України спричинили системні наслідки для ланцюгів постачання як усередині країни, так і на світовому рівні. У цьому контексті модель виробництва, заснована на масштабному вирощуванні монокультур, централізованій логістиці та переробці, виявилася недостатньо гнучкою, що зробило її надзвичайно вразливою до зовнішніх факторів.

Після блокування українських портів та тимчасового скасування Європейською Комісією митних зборів на імпорту з України експорт аграрної продукції до ЄС зріс із 27,7 % у 2021 році до 55,2 % у 2022 році. Це викликало невдоволення місцевих виробників у Болгарії, Польщі, Румунії, Угорщині та Словаччині, які змусили свої уряди вжити тимчасових обмежувальних заходів щодо імпорту українських пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшнику. Причинами такого спротиву стали відмінності у виробничих витратах і екологічних стандартах між Україною та ЄС, що дало підстави для вимог обмежити імпорту.

З огляду на прагнення України приєднатися до ЄС, міжнародні фінансові установи, зокрема Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), повинні посилювати стимули для впровадження екологічних стандартів ЄС у сфері сільського господарства. Це передбачає активну інтеграцію європейських вимог у виробничі процеси в Україні, зокрема дотримання кращих сільськогосподарських практик та використання найкращих доступних технологій для зменшення впливу аграрного сектору на довкілля (Васильців, Міценко, Мульська, Зайченко, 2023).

Незважаючи на виклики та завдяки допомозі міжнародних партнерів, Україна залишається ключовим постачальником зерна та соняшникової олії на світових ринках, утримуючи понад 10 % частки міжнародної торгівлі (Кривецький, 2023). У першій половині 2023 року було експортовано 16,1 млн тонн пшениці до 65 країн, 26,2 млн тонн кукурудзи до 80 країн та 5,7 млн тонн соняшникової олії до 130 країн світу (Пресслужба, 2023).

За оцінками ФАО, війна завдала сільським домогосподарствам в Україні збитків

на суму близько 2,25 млрд доларів США. З цієї суми близько 1,26 млрд доларів США припадає на втрати в рослинництві, а 0,98 млрд доларів США – на втрати у тваринництві. Через війну 25 % сільськогосподарських домогосподарств в Україні припинили або скоротили обсяги виробництва, а в прифронтових областях цей показник становить 38 % (FAO, 2022).

Попри всі визначені негативні наслідки війни, український аграрний сектор показав вражаючу стійкість і здатність адаптуватися до ризиків, спричинених війною.

Економічний потенціал сільськогосподарських підприємств визначається як сукупність матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних та управлінських ресурсів, які можна використати для досягнення стратегічних цілей підприємства. Основні складові економічного потенціалу наведено на рис. 1.

Виробничий потенціал охоплює земельні, технічні та технологічні ресурси, що забезпечують виробничу діяльність підприємства. Фінансовий потенціал передбачає власні та залучені фінансові ресурси, що впливають на інвестиційну діяльність і фінансову стабільність підприємства. Трудовий потенціал визначається рівнем кваліфікації персоналу, його продуктивністю та ефективністю використання. Інноваційний потенціал відображає здатність підприємства впроваджувати новітні технології, автоматизувати виробництво та підвищувати ефективність виробничих процесів. Управлінський потенціал визначає рівень стратегічного планування, ефективності менеджменту та здатності підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Раціональне використання цих складових дозволяє підприємствам підвищувати свою продуктивність та конкурентоспроможність на ринку.

Сучасні виклики суттєво впливають на розвиток аграрного сектору та визначають необхідність адаптації підприємств до нових умов. Основними викликами, на нашу думку, є:

Економічна нестабільність – коливання валютного курсу, інфляція, високий рівень кредитних ставок та обмеженість доступу до фінансових ресурсів знижують інвестиційну активність підприємств.

Військові дії та геополітичні ризики – руйнування інфраструктури, мінування

сільськогосподарських угідь, скорочення експорту та логістичні проблеми обмежують можливості підприємств.

Зміни клімату – посухи, зменшення водних ресурсів, ерозія ґрунтів і зміна агрокліматичних умов негативно впливають на врожайність та ефективність аграрного виробництва.

Глобалізація та конкуренція – українські підприємства змушені конкурувати не лише на внутрішньому, а й на міжнародних ринках, що вимагає підвищення якості продукції та зниження собівартості виробництва.

Дефіцит кваліфікованих кадрів – міграція робочої сили, старіння населення та недостатній рівень освіти у сфері агробізнесу ускладнюють ефективне управління підприємствами.

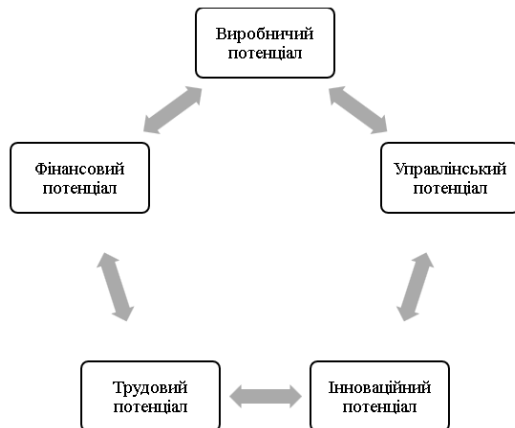

Рис. 1. Основні складові економічного потенціалу

*Сформовано авторами

Ці фактори вимагають від аграрних підприємств адаптивних стратегій розвитку та впровадження сучасних методів управління.

Не виникає сумніву, що майбутнє аграрної галузі нерозривно пов'язане з розвитком ІТ-технологій, впровадженням унікальних технологій та інновацій, автоматизацією всіх процесів. Уже сьогодні великі агрохолдинги починають проводити супутниковий моніторинг онлайн, використовувати системи точного землеробства, картографування, застосовувати GPS-навігацію, дрони, впроваджувати мережі метеостанцій, квадрокоптерів, власні дослідницькі центри. Але, на жаль, більшість українських сільгоспвиробників ще тільки на порозі впровадження інновацій.

Для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в

умовах сучасних викликів необхідно реалізовувати такі напрямки (рис. 2):

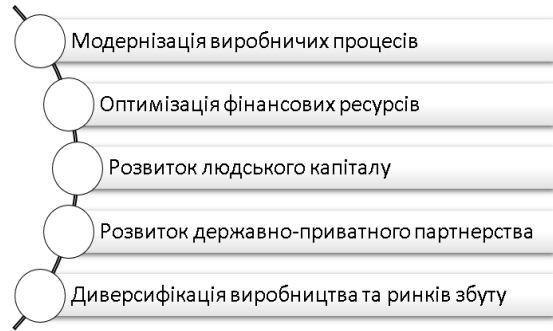

Рис. 2. Напрямки підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах сучасних викликів

*Сформовано авторами

Модернізація виробничих процесів вимагає впровадження цифрових технологій, точного землеробства, автоматизації та роботизації виробництва. Оптимізація фінансових ресурсів передбачає залучення інвестицій, використання державних та міжнародних програм підтримки агробізнесу, розвиток кооперативного руху. Розвиток людського капіталу можливий через створення освітніх програм для підвищення кваліфікації працівників, забезпечення гідних умов праці, мотиваційні програми. Диверсифікація виробництва та ринків збуту обумовлюється розширенням асортименту продукції, освоєнням нових ринків, активним впровадженням органічного землеробства. Розвиток державно-приватного партнерства можливий через співпрацю з державними установами, міжнародними організаціями та приватним сектором для реалізації спільних проєктів (Смирнова, Смирнов та Юзик, 2020).

Застосування цих підходів дозволить сільськогосподарським підприємствам підвищити ефективність використання економічного потенціалу та забезпечити довгострокову конкурентоспроможність.

Систематизувавши ключові проблемні аспекти та окресливши напрямки їх вирішення, пропонуємо таблицю, яка дає змогу структурувати ці питання, а також визначити перспективні шляхи удосконалення механізмів управління економічним потенціалом аграрних підприємств для забезпечення їхньої конкурентоспроможності для адаптації до сучасних викликів (табл.).

Ідентифікація критично важливих складових потенціалу дозволяє підприєм-

ствам своєчасно адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Впровадження сучасних цифрових технологій, фінансової диверсифікації, адаптивних стратегій до кліматич-

чних змін та антикризових механізмів управління сприятиме підвищенню їхньої стійкості та продуктивності.

Таблиця

Ключові параметри економічного потенціалу аграрних підприємств та напрями їхньої адаптації до сучасних викликів

Проблемний аспект	Зміст питання	Необхідні заходи
Ідентифікація ключових параметрів економічного потенціалу	Визначення основних складових економічного потенціалу, які безпосередньо впливають на ефективність діяльності аграрних підприємств	Проведення економічного аналізу ресурсного потенціалу, розробка моделей оцінки ефективності використання ресурсів
Виробничий потенціал	Які технології та ресурси є критично важливими для підвищення продуктивності аграрних підприємств?	Впровадження сучасних агротехнологій, оптимізація землекористування, автоматизація виробничих процесів
Фінансовий потенціал	Як забезпечити стабільне фінансування підприємств в умовах економічної нестабільності?	Диверсифікація джерел фінансування, залучення інвестицій, використання державно-приватного партнерства
Інтеграція сучасних технологій у процеси управління ресурсами	Як цифровізація та автоматизація можуть сприяти ефективнішому використанню ресурсів?	Використання Big Data, GPS-моніторингу, систем управління фермами (FMS), штучного інтелекту та блокчейн-технологій
Механізми адаптації підприємств до економічної нестабільності	Які стратегії можуть мінімізувати ризики через макроекономічну нестабільність?	Використання антикризового управління, фінансове планування, страхування агробізнесу
Вплив кліматичних змін на аграрний сектор	Як підприємства можуть адаптуватися до змін погодних умов та екологічних викликів?	Впровадження адаптивних технологій землеробства, використання засухостійких культур, розвиток зрошувальних систем
Військові загрози та їхній вплив на аграрний бізнес	Як підприємствам зберегти продуктивність у зонах ризику?	Розробка стратегій безпеки, диверсифікація постачання, страхування активів, міжнародна співпраця

*Сформовано авторами

Висновки. Економічний потенціал – основний фактор конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. В умовах сучасних викликів важливо забезпечити його ефективне використання через впровадження інновацій, оптимізацію фінансових ресурсів, розвиток людського капіталу та розширення ринків збуту. Адаптація підприємств до нових умов сприятиме їхньому сталому розвитку та підвищенню ефективності аграрного сектору України.

Перш ніж формувати політику посилення стійкості та зміцнення конкуренто-

спроможності вітчизняних підприємств аграрної сфери, слід ідентифікувати та чітко усвідомити безпосередньо проблеми й перешкоди, які активізувалися в умовах повномасштабної війни та, власне, обумовили послаблення стійкості й погіршення їхніх конкурентних позицій. Встановлено, що вказані труднощі посилюються за такими провідними функціональними складовими економічного потенціалу аграрного бізнесу і сільськогосподарського виробництва: фінансовою, інтелектуально-кадровою, матеріально-технічною, техніко-технологічною.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Васильців, Т., Міценко, Н., Мульська, О. та Зайченко, В., 2023. Економічний потенціал vs економічна безпека підприємства: точки конвергенції та дивергенції. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, (36), с. 23–29.

Кравчик, Ю., Шпильова, В. та Доброзорова, О., 2024. Збереження потенціалу стійкості і конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств в умовах війни. *Моделювання і розвиток економічних систем*, с. 257–263.

Кривецький, І., 2023. Економічний механізм забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах євроінтеграційних процесів. *Вісник ШНАУ*, (2) 94, с. 25–32.

Логоша, Р. та Мазур, К., 2020. Методичні підходи до здійснення оцінки ефективності використання економічного потенціалу аграрних підприємств. *The scientific heritage*, 49, с. 3–12.

Мармуль, Л. та Леваєва, Л., 2020. Відтворення потенціалу аграрних підприємств на засадах удосконалення методології ідентифікації, організаційно-економічного механізму

використання та системного управління розвитком. *Ефективна економіка* [online] Доступно: <https://surl.li/mduxvt> [Дата звернення 29 січня 2025].

Матросова, Л., 2020. Проблеми розвитку агропромислового комплексу України як напрям підвищення конкурентоспроможності економіки. *Інфраструктура ринку*, 42, с. 83–89.

Прес-служба Апарату Верховної Ради України, 2023. На розмінованих землях України вже можна виростити 1 млн т зерна [online] Доступно: <https://surl.li/ziipob> [Дата звернення 30 січня 2025].

Пасічник, Ю., 2022. Оцінка економічного потенціалу агропромислового комплексу України. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 1, с. 34–47.

Смирнова, С., Смирнов, В. та Юзик, В., 2020. Оцінка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*, 24, с. 82–87.

Томашук, І. та Борболюк, Є., 2023. Значення аграрного сектора економіки у забезпеченні продовольчої безпеки України. *Економіка та суспільство*, 58, с. 56–69.

Юр'єв, В., 2022. Напрями забезпечення та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств через диверсифікацію їх діяльності. *Ефективна економіка* [online] Доступно: <https://surl.li/ryoruf> [Дата звернення 27 січня 2025].

Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine. Findings of a nation-wide rural household survey, December 2022. FAO.

Стаття надійшла 12.02.2025

